

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.4.9>
УДК 070.1:[32-021.388:316.658]:355.01(470+571-651.1:477)"202":82-92(73)

Марта Стельмах

Львівський національний університет ім. Івана Франка
вул. Генерала Чупринки 49, м. Львів, 79044, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-4224-237X>
marta.stelmakh2911@gmail.com

ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ НЕЗАЛЕЖНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В ПРАЦЯХ ТІМОТІ СНАЙДЕРА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І КОНЦЕПЦІЇ СВОБОДИ

Стаття присвячена дослідженню матеріалів американського науковця й публічного інтелектуала Тімоті Снайдера, у яких він розглядає важливість медіа в період політичних викликів і небезпеки втратити концепт правди. Актуальність наукової розвідки зумовлена потребою розглянути проблему занепаду журналістики в час популярності соціальних мереж і штучного інтелекту, які призводять до недостатнього розгляду певних тем, до поширення фейків і загалом до замовчування й маніпуляцій. Предметом дослідження є книги Тімоті Снайдера «Наша недуга. Уроки свободи з лікарняного щоденника», «Про свободу» та «Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка», у яких висвітлено сучасний політичний стан і проблематику свободи у XXI столітті в контексті сфери журналістики. Мета — окреслити потребу в незалежній журналістиці в період сучасних змін і загроз. У процесі наукового дослідження використано такі методи: порівняльний, історичний, системний аналіз, контент-аналіз та інші. Новизна — акцент на висвітленні важливості незалежної журналістики в публіцистичних і науково-популярних текстах Тімоті Снайдера крізь призму геополітичних викликів та занепаду ціннісних орієнтирів.

У результаті дослідження праць Тімоті Снайдера було окреслено політичну динаміку та міжнародні безпекові ризики, на яких акцентує публіцист, а також виокремлено важливість журналістики в контексті сучасних змін. Зокрема з'ясовано, що сьогодні брехня та пропаганда поширюються миттєво, тому незалежна журналістика зобов'язана швидко реагувати й не допускати викривлення інформації; майбутні покоління зможуть пізнати наш час завдяки наполегливій роботі репортерів; підкреслено тенденцію зникнення місцевої преси, що призводить не тільки до необізнаності громадян, а й до втрати самої ідеї правди, адже дефіцит інформації спричиняє вразливість до брехні та маніпуляцій. Також наголошено, що незалежна журналістика неможлива в недемократичному суспільстві й навпаки — демократія не існуватиме без свободи медіа. Тімоті Снайдер акцентує на тому, що держава зобов'язана оберігати правдомовців — людей, які розкривають світові істину, нерідко ціною власного життя, також зауважує, що лише журналісти дають змогу побачити становище світу, а це необхідно, якщо хочемо плекати демократичні цінності.

Ключові слова: Тімоті Снайдер; російсько-українська війна; свобода; пропаганда.

Глобалізаційні процеси, тероризм, економічні кризи та збройні конфлікти — наша реальність, яку чимало публічних інтелектуалів намагаються пояснити широкій аудиторії. Деякі з них розглядають перебіг подій у контексті кількох сфер людської діяльності. Серед джечів, які коментують глобальні виклики та зміни і науково-аналітично, і у форматі публіцистики, є Ювал Ной Харарі. Його називають одним із найвідоміших публічних інтелектуалів світу, а книги «Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства» (2024), «Homo Deus. Людина божественна. За лаштунками майбутнього» (2018b), «21 урок XXI століття» (2018a) стають бестселерами. Дослідник розглядає питання глобальної політики, загрози для демократії, а також розмислює над тим, чи стали люди щасливіші з історичним розвитком. Френсіс Фукуяма, американський філософ, політичний економіст і публіцист, вивчає питання авторитаризму та демократії в різних часових проміжках і політичної стабільності. Публіцист також коментує

російсько-українську війну, зокрема й у контексті міжнародної політики. Тоні Джадта називають найвпливовішим інтелектуалом сучасності. Однією зі знакових його праць є «Після війни. Історія Європи від 1945 року» (2020), яку він писав упродовж 10 років і в якій дослідив зміни в житті Західної та Східної Європи. Загалом публіцист критикував комунізм і розглядав його наслідки для світового порядку. Крім цього, чимало праць він присвятив критичному погляду на минуле та сьогодення, соціальній справедливості та свободі.

Звісно, що ці й інші публічні інтелектуали, які розглядають глобальні політико-стратегічні зміни, обов'язково порушують питання свободи. Наприклад, українські публічні діячі Володимир Єрмоленко та Вахтанг Кебуладзе розглядають це поняття і з позицій культурного та філософського аспектів. Чімаманда Нгозі Адічі говорить про свободу здебільшого крізь призму постколоніальних суспільств і в контексті свободи та прав жінок. Енн Еплбаум також розглядає категорію

свободи, коли пише про сучасні загрози для демократії та світового порядку загалом.

Тімоті Снайдер нерідко пояснює політичні процеси в контексті загроз для свободи суспільства й розглядає їх крізь історичну призму. Загалом науковці часто вивчають його позицію щодо свободи та політичних вимірів, зокрема Г. Хоменко наголошує: американський історик вважає, що готовність ризикувати найціннішим — своїм життям — є єдиним рішенням, аби вийти зі шляху несвободи (Хоменко, 2023), М. Требін акцентує на терміні «рашизм», яким послуговується Тімоті Снайдер у контексті викликів для світового порядку з огляду на небезпечний шовіністичний російський політичний режим (Требін, 2022). Павел Барша критикує тези та висновки Тімоті Снайдера щодо сучасних небезпек для демократичного суспільства і світопорядку, які описує в книзі «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка». Дослідник переконаний, що анти тоталітарна концепція автора не дає змоги ширше і правдивіше розглянути кризу демократії й пропонує звернути увагу на руйнівні наслідки неоліберальної глобалізації та поєднати антиавторитаризм із антиколоніалізмом (Barša, 2020).

Тож науковці здебільшого вивчають політичну філософію Т. Снайдера, його концепцію свободи та несвободи у XX та XXI століттях. Звісно, дослідники аналізують висловлювання американського інтелектуала щодо російсько-української війни, а також щодо порівнянь подій Другої світової із сьогодишньою війною в центрі Європи. У цій статті буде розглянуто цінність журналістики в контексті світових змін і викликів, на яких наголошує Тімоті Снайдер у своїх останніх роботах. Таким чином, об'єктом роботи є науково-публіцистичні тексти американського дослідника, наприклад книги «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка», «Наша недуга. Уроки свободи з лікарняного щоденника», «Про свободу». Мета — окреслити потрібність незалежної журналістики в період сучасних загроз. Із мети випливають такі завдання: розглянути сучасний політичний клімат і проблематику свободи й несвободи відповідно до трактувань Тімоті Снайдера; визначити цінність незалежної журналістики в працях американського історика; підкреслити роль правдомовців у контексті російсько-української війни. Для досягнення мети в дослідженні використано методи порівняльний, історичний, системного аналізу, контент-аналізу й інші. Заплановано окреслити основні тези щодо сучасної журналістики й, зокрема, репортажистки в працях публіциста, де він розглядає загрози для демократичного світу і втрату ціннісних орієнтирів у XXI столітті. У кожній зі своїх праць він порушує українське питання, адже вважає, що російсько-українська війна та позиція світової спільноти щодо цього впливає на розвиток або, навпаки, занепад свободи в демократичних суспільствах.

У праці «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка» Т. Снайдер визначає політичні проблеми сьогодення й зауважує передумови, які призвели до послаблення принципів народовладдя. Важливо, що книгу з такою тематикою автор присвятив репортерам — героям нашого часу (2020, с. 5), адже вважає, що новітня історія залежить від їхнього бажання зрозуміти і висвітлити сьогодення. Отже, питання журналістики хоч і не постає як головне в матеріалі, однак є наскрізним. Утім спершу варто розглянути політичні процеси, які окреслює науковець, щоб пояснити шлях до несвободи.

Тімоті Снайдер називає період, коли суспільство говорило про концепт «кінця історії», політикою неминучості: «Відчуттям, що майбутнє несе більше, ніж теперішнє, що закони прогресу відомі, що альтернатив немає, отже, насправді нічого особливого й не треба робити» (2020b, с. 15).

Історик вважає, що і радянський союз, і Америка, і Європа мали свою політику неминучості: для країни рад це був період перед її розпадом, бо переконували, що природа дозволяє технології, технології урухомлюють суспільні зміни, суспільні зміни призводять до революції, революція породжує утопію (2020b, с. 15). Оскільки цей механізм не спрацював, то, наголошує Т. Снайдер, європейська й американська політичні спільноти вирішили, що перемагає їхня політика неминучості, згідно з якою сили природи принесли ринок, а той сприяв появі демократії, яка мала дарувати щастя. Однак ані стратегія комунізму, ані переконання капіталізму не виправдали очікування, тож політика неминучості зазнала невдачі, й так виникає політика вічності. Ось як публічний інтелектуал пояснює цей перехід:

Тоді, коли неминучість обіцяє краще майбутнє для всіх, вічність ставить одну націю у центр циклічної історії жертвності. Тепер час — не лінія, яка прямує до майбутнього, а коло, яке безконечно повертається до тих самих загроз із минулого. У межах неминучості нема відповідальних, адже ми знаємо, що зрештою деталі самі впорядковуються краще; у межах вічності нема відповідальних, адже ми знаємо — що б не робили, ворог таки прийде. Політики вічності поширюють переконання, що уряди не можуть допомагати цілісному суспільству, їхня функція — лише захищати від загроз. Прогрес поступається місцем приреченості. (2020b, с. 16)

Американський історик зауважує, що і політика неминучості, і політика вічності одночасно і вдають із себе історію, і відмовляються від неї. Перша вважає, що вивчення минулого, його особливостей є непотрібним, оскільки це все минулина, яка не спинила неминучий прогрес. Друга намагається перевернути факти, використати недостовірні історичні події для створення міфу

та загроз, які начебто мають повторитися знову, тому так виникають штучні кризи й вигідні владі вороги (можуть бути і зовнішні, і внутрішні). Тімоті Снайдер наголошує: історія як дисципліна розпочинає свій шлях із боротьби з воєнною пропагандою. Тож у час, коли політичні вигадки поширюють миттєво й цей обман не викликає сумнівів, потрібною є розслідувальна журналістика. Автор вважає, що цей напрям у медіа відродився в час російсько-української війни, адже сьогодні українські та закордонні журналісти намагаються висвітлити жахи геноцидної війни, ризикуючи життям. Варто зазначити, що станом на літо 2025 року від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну загинули щонайменше 127 медійників (Інформаційна служба НСЖУ, 2025).

Тімоті Снайдер доводить, що ані політика неминучості, ані політика вічності не є кінцевими точками. Автор називає шляхом до несвободи перехід від політики неминучості до політики вічності, однак суспільство може зійти з нього, якщо роздвигнеться свій час, теперішнє, і побачить себе в ньому. Він наголошує, ми повинні побачити минуле, а після — сьогодення таким, яким воно є, і тоді зможемо змінитися, стати кращими. Так розпочнеться політика відповідальності.

Розглянувши політичні концепції, які пропонує публіцист, можна детальніше зупинитися на важливості незалежної журналістики в контексті світових змін і загроз, про які пише Т. Снайдер у праці «Шлях до несвободи». І в цій книзі, і в публіцистичних статтях, які оприлюднені в провідних виданнях світу, він зазначає, що російська пропаганда змогла вплинути не тільки на викривлене сприйняття іноземцями війни в Україні, але й згодом на американські президентські вибори, у яких уперше переміг Дональд Трамп. До того ж науковець вважає, що загрозою для сучасної демократії та обізнаності громадськості є інтернет, де нерідко поширюється й брехня, яку важко відрізнити від правди і за яку ніхто не несе відповідальності. Також автор зауважує, що світова інформаційна мережа багато знає про кожного з нас, взаємодіє з нами частіше, ніж ми це усвідомлюємо, й навіть поневолює нас. Однак ані онлайн простір, ані росія з її агресією та маніпуляцією не зникнуть, тож ось що пропонує й на чому наголошує Тімоті Снайдер:

Демократія виграла б, якби громадяни знали про російські політики більше і якби ідеї «новин», «журналістики» та «висвітлення» можна було зберегти в інтернеті. Зрештою, свобода залежить від громадян, які можуть відрізнити правду від того, що їм хочеться чути. Авторитаризм виникає не тому, що люди хочуть, щоб з'явився авторитаризм, а тому, що люди втрачають здатність відрізнити бажане від дійсного. (2020b, с. 265)

Також він неодноразово зауважує, що західний принцип висвітлення всіх сторін «конфлікту» часто сприяє поширенню викривленої дійсності зокрема щодо російсько-української війни: історичного контексту, причин і реалій. Кремлівська пропаганда використовує журналістський стандарт «баланс думок» як нагоду переконувати суспільство в правдивості своїх аргументів. Снайдер зазначає, що в цей спосіб брехня потрапляє не тільки в українські, а й у масмедіа США та Європи, де журналісти дотримуються «балансу» між протилежними поглядами (Стельмах, 2021, с. 81). У розділі «Правда чи брехня» книги «Шлях до несвободи» автор наголошує, що висвітлення двох боків історії має значення тільки тоді, коли обидві сторони погоджуються з фактами, але по-різному їх інтерпретують. Історик вважає, що російський президент зумів стати однією зі сторін, хоча не погоджувався з фактами й відверто брехав:

Справжня війна перетворилася на реаліті-шоу з Путіним у головній ролі. А більшість преси змирилася із відведеною їй другорядною роллю. І навіть коли з часом західні редактори стали критичнішими, цю критику вони подавали як власні сумніви щодо заяв Кремля. Тож коли пізніше Путін зізнався, що Росія напала на Україну, то лише довів, що західна преса зіграла відведену їй роль у цьому реаліті-шоу (2020b, с. 176)

Крім цього, російським пропагандистам час до часу вдається переконати закордонні медіа у власній невинності. Публіцист зауважує, що їхні маніпуляції були спрямовані на те, щоб цю війну висвітлювали не як напад шовіністичної країни з ядерною зброєю на значно слабшу й меншу країну, а як захист пригнобленого народу проти нелегітимної влади, що заручилась підтримкою американських і західних політиків, тобто проти глобальної змови. Світові медіа піддаються впливу країни-агресора, тому матеріали про вторгнення росії в Україну бувають не надто розлогими, не надто аналітичними, адже ми як представники своєї країни усвідомлюємо, що викривлене розуміння Української держави має певну тяглість, пов'язану з висвітленням країн колишнього радянського союзу крізь призму радянських (а згодом російських) публічних інтелектуалів, їхніх текстів і виступів.

Як історик Тімоті Снайдер задумується над тим, як його колеги через десятиліття намагатимуться зрозуміти наш час, адже інформації дуже багато, в інтернеті її безліч. Але що з цього правда, як її фільтрувати, а також кого можна буде назвати інтерпретаторами нашого часу? Автор знаходить відповідь:

«Інформація» у цифровому сенсі — безмежна, знання — все рідкісніші, а мудрість — плинна. Сподіваюся, що письмо чесних журналістів-

розслідувачів, можливо навіть на папері, може стати відправною точкою. Без сумніву, для мене сучасна історія дуже залежить від репортерів і репортерок, які ризикнули, щоб зрозуміти. (2020b, с. 299)

У книзі «Наша недуга. Уроки свободи з лікарняного щоденника» Тімоті Снайдер розглядає журналістику в контексті непередбачуваних ситуацій, які можуть паралізувати весь світ, таких як, наприклад, пандемія. COVID-2019 став викликом для всіх країн незалежно від їхнього добробуту чи політичного режиму. Тімоті Снайдер як той, хто завжди порівнює сьогодні з минулим, зазначив, що дуже часто суспільство, яке стикалося з невідомою хворобою, звинувачувало в ній інших, зазвичай своїх ворогів чи суперників. Схожі міркування можна було помітити й щодо природи та поширення коронавірусу: росіяни стверджували, що він є американською біозброєю, натомість американські політики (здебільшого республіканці) звинувачували в його поширенні Китай. Тімоті Снайдер вважає: однією з причин того, чому новий вірус непомітно «проник» у різні частини США, є те, що зараз прослідковується занепад локальних медіа, які б, зокрема, повідомляли про цю загрозу місцеве населення.

У цій праці автор повторює свою тезу, що репортери — герої нашого часу, а також продукує думку, яка буде однією з головних у наступній книзі «Про свободу»: свобода слова має сенс тоді, коли нам є про що говорити. У цьому контексті Тімоті Снайдер зауважує, що чесні журналісти стали рятівниками американців у 2020 році, оскільки закликали адміністрацію президента визнати, що в країні є епідемія коронавірусу. Він зауважує, що дуже часто громадяни вбачали в цій інформації лише спосіб запламувати імідж Дональда Трампа, і, на жаль, це нерідко призводило до халатної поведінки й нехтування правилами, які запроваджували під час епідемії.

Також публіцист зауважує, що причиною поганого інформування щодо безпеки коронавірусу було те, що місцеві / локальні новини не могли висвітлювати цю тему як слід. Причина, як зазначалось вище, — занепад цієї сфери журналістики. Вібке Морінг зауважує, що такі медіа суттєво відрізняються від інших видів журналістської діяльності:

Одна з ключових відмінностей місцевих новин від інших сфер журналістики полягає в тому, що вони охоплюють набагато різноманітніший спектр тем. Редакційні рішення ухвалюють не на основі теми, а на основі географічного розташування; те, що включено до репортажу, залежить від місцевої сфери комунікації та потреб її учасників. <...> Сама природа цього фокусу приводить до ще однієї ключової відмінності: місцеві редакції не можуть покладатися на агентські матеріали.

Натомість вони повинні самостійно досліджувати та розміщувати історії зі своєї території поширення, відокремлювати релевантне від нерелевантного та покладатися на матеріали та інформацію від місцевих компаній та установ. <...> Місцеві журналісти мають дуже особливий образ себе, який вони хочуть підтримувати: вони не лише вважають себе відповідальними за передачу актуальної інформації в нейтральний спосіб, але й хочуть пояснювати складні ситуації, відображати реальність і виступати джерелом критики та контролю. Крім того, вони вважають себе захисниками свого регіону, показуючи найкращі сторони міста та позитивний спосіб життя в ньому. (Möhring, 2019, p. 56)

Тімоті Снайдер акцентує, що для суспільства важливо підтримувати існування саме цих медіа, і водночас, що їхній підупад пов'язаний із розквітом соціальних мереж, які сприяють поширенню недовіри та необізнаності серед населення. Ба більше, вони пропускають дезінформацію та маніпулятивний контент, які б навряд опублікували газети чи інтернет-медіа. Крім цього, можливе зникнення незалежних масмедіа, зокрема в локальному сегменті, зумовило виникнення «новин» про конспірологічні теорії та ідеології, що загрожують суспільному ладу. Тімоті Снайдер наголошує:

Втрачаючи людей, які продукують факти, ми ризикуємо втратити саму ідею правди. <...> Місцеві репортери попереджають нас про небезпеки, допомагають нам побачити складнощі та захищають нас від суперечливих абстракцій ідеологій і узалежнювальних емоцій технологій. (2020a, с. 122–123)

Тепер Тімоті Снайдера вважають не тільки істориком, публічним інтелектуалом, а й філософом, адже він розглядає наскрізні проблеми людства. Наприклад, у своїй новій книзі він порушує питання свободи та її сучасне розуміння. У праці «Про свободу» він намагається означити це поняття. Важливо зауважити, що в роботі використані терміни позитивної та негативної свободи. Звісно, найбільш повно про це розмірковує Ісає Берлін, однак Т. Снайдер також уточнює та доповнює ці твердження, пояснює свої думки щодо таких видів свободи. Цікаво, що в контексті цих різновидів автор наводить приклади того, як розуміють свободу українці, які просто зараз її вибирають:

Я приїхав до України, де точиться війна, поки писав цю книжку про свободу. <...> Через місяць після початку повномасштабного вторгнення я розмовляв з деякими українськими законотворцями: «Ми обрали свободу, коли не втекли». «Ми боремося за свободу». «Свобода

уже є вибором». <...> Коли я розпитував, як люди розуміють «свободу», жоден із моїх співрозмовників не сказав про свободу від росян. Одна українка сказала, що «коли ми кажемо “свобода”, то не думаємо про “свободу від чогось”». Інший співрозмовник вважав, що перемога має бути «заради чогось, а не супроти чогось». (2024, с. 10)

Також він указує, як американці та європейці розуміють свободу, до якої звикли ставитись як до очевидної буденності:

Американці часто думають про відсутність чогось: окупації, пригноблення чи навіть уряду. Ми вважаємо, що людина вільна, коли уряд не плутається під ногами. Негативна свобода стала для нас чимось на зразок здорового глузду. (2024, с. 11)

Крім цього, автор стверджує, що свободу не можуть дати, вона не може бути спадщиною. Тим паче, якщо суспільство віритиме, що свободу їм «дали» попередні покоління, то вона щезає. Важливою є думка й про те, що свобода та безпека мають співіснувати. Людина не може бути вільною, якщо не відчуває безпеки. У цьому аспекті Тімоті Снайдер знову порівнює американське й українське суспільство. Ось що він пише про американський контекст:

Ми, американці, схильні думати про свободу в контексті розчищення і звикли гадати, що капіталізм попрацює замість нас. Повірити в те, що він, чи будь-яке інше зовнішнє джерело, породять свободу, — означає опинитися в пастці. Якщо ми пов'язуємо свободу із зовнішніми силами, і хтось каже нам, що зовнішній світ несе загрозу, ми відмовляємося від свободи на користь безпеки. І нам здається, що це — розумно, адже ми вже невільні у глибині своїх сердець. Ми віримо, що можемо обміняти свободу на безпеку. І це фатальна помилка. (2024, с. 13)

Натомість українці знають, що свобода неможлива без безпеки й навпаки. Український спротив продемонстрував, що народ не вірить у безпеку, яку хочуть «надати» взамін на волю. Країна-агресор помилково вважала, що силою можна встановити власний «мир» і надати «захист», що українське суспільство погодиться обміняти свої цінності, зокрема свободу. Лише обороноздатність та деокупація українських земель відновлять і безпеку, і свободу — так це розуміють українці.

У книзі «Про свободу» визначено п'ять форм свободи — логічних, моральних і політичних зв'язків, що є між спільною дією та формуванням індивідів (Снайдер, 2024). Суверенність, непередбачуваність, мобільність, фактичність і солідарність —

форми свободи, що повинні функціонувати в суспільстві, яке спирається на ціннісні орієнтири. Розглядаючи кожен із цих аспектів свободи, Тімоті Снайдер осмислює важливість журналістики, а також роботу репортерів, які висвітлюють нашу дійсність. Цікаво, що автор написав працю про Сполучені Штати Америки (хоча, звісно, порівнював тематику свободи своєї країни з європейськими країнами, радянським союзом і нацистською Німеччиною), однак питання України, її спротиву та її сили відстоювати власну суб'єктність є наскрізною темою в його аналізі й вивченні різновидів свободи — негативної та позитивної.

Про розслідувальну журналістику Тімоті Снайдер пише й у контексті однієї з форм свободи — фактичності, адже зауважує, що для її функціонування необхідні інституції, а найперше — розслідувальна журналістика, яка дає змогу протистояти брехні та розкрити факти. Науковець часто пише про вагомість незалежних місцевих медіа, адже вони підкреслюють самобутність народу, його різноманіття. З огляду на занепад такої журналістики, про що він зазначав і в попередніх роботах, застерігає щодо майбутнього новин і нашого отримання інформації:

Інтернет усе швидше вертиться довкола все скупіших знань. Пошуковий двигунець може наповнити екран розмаїтим причаудаллям, але він не дасть змоги цінувати химери й дивовижі довкола чи орієнтуватися в них. Не вкаже він і на те, що справді потрібно знати. Інтернет не може повідомляти. Він може лише повторювати. А тепер, коли до всього додався ще й штучний інтелект (чи, точніше, «інтелект»), нас чекають навіть не повторення того, що люди колись повідомляли, а вигадки, які люди хочуть почути, сформовані на основі того, що привертає їхню увагу. (2024, с. 271)

Важливою є й особистість мовця / журналіста, тому що в період складних випробувань громадяни шукають інформацію та зважають на погляди тих, кому довіряють. Зрештою, журналіст виступає центральним чинником у забезпеченні балансу між суспільним інтересом, свободою слова і журналістською відповідальністю. Цього не може забезпечити штучний інтелект. Не дивно, що, розглядаючи питання журналістики та її цінностей, Тімоті Снайдер акцентує саме на репортерах, адже вони нерідко ризикують власним життям, щоб показати аудиторії реальність. Один із найкращих польських репортерів, Ришард Капусцінський, уважав, що журналістом може бути лише добра людина, оскільки під час роботи потрібно перейняти долями інших, збагнути їхню позицію та наміри. Він, як і Снайдер, зауважує, що незалежна журналістика потребує свободи та демократії:

Розвиток медіа поставив перед нами одну з головних проблем етики, а саме проблему правди та брехні. У середньовіччі засобом комунікації був лист. Якщо той, хто його писав, брехав, він обдурював певну людину. Згодом Гітлер міг обдурити сорок мільйонів людей, Сталін — двісті мільйонів. Сьогодні деякі програми телемереж дивиться мільярд. Якщо туди проникне брехня, вона помножиться в мільярд разів. Тягар зловживання тим самим стане незрівнянно більший. Тому таким важливим є успіх демократизації, який відбувається у світі. Бо тільки демократія може обмежити поле дії брехні. (2011, с. 103–104)

Звісно, що в книзі, присвяченій темі свободи, Тімоті Снайдер не міг не розглянути свободу слова. Він нагадує, що сьогодні люди ризикують своїм життям, аби зберегти можливість вільно висловлюватись і захистити інституції, які це забезпечують. Американський дослідник зауважує, що право на висловлювання потребує людей-мовців. Вони допомагають розгледіти становище світу (2024, с. 275). Важливо, що Тімоті Снайдер часто згадує українських митців, журналістів, письменників і загалом публічних інтелектуалів. У книзі «Про свободу» він указує на тих, хто боровся за незалежність і зокрема за право на вираження власних поглядів та думок. Володимира Вакуленка й Вікторію Амеліну автор вважає правдомовцями, яких треба було оберігати. Варто нагадати, що Володимир Вакуленко — громадський діяч, поет, дитячий письменник, який упродовж окупації свого села на Харківщині (під час повномасштабного вторгнення) писав щоденник. Він закопав його після першого арешту, а вже після другого росіяни вбили українця. Вікторія Амеліна відшукала щоденник та опублікувала його. Пізніше українська письменниця, членкиня українського ПЕН і документаторка воєнних злочинів загинула від російської ракети.

Вікторія Амеліна у своїй статті про Олега Сенцова, українського режисера, якого викрали російські силовики ще у 2014 році в Сімферополі, написала, що російсько-українська війна точиться, зокрема, й за можливість бути почутими:

Теперішня війна точиться не так за ресурси, як за можливість розповідати свою історію. <...> Але як війни не вигравали без тих самих ресурсів, за які боролися, так і ми не переможемо без історій. І поки переможець не визначений, ми ж усі, так чи інакше, на війні інформаційній — хто рядовим, хто полковником, хто дезертиром, а хто — просто жертвою. (Амеліна, 2018)

Також авторка зазначає вагомість і жертвовність тих, хто намагається розповідати правду, адже ці люди вважають, що це є важливішим навіть за їхнє життя:

На перший погляд здається, що на інформаційних війнах не гинуть. Отримують хіба віртуальні поранення, репутаційні втрати й спотворене бачення світу. Та це, звісно, не так. За можливість бути почутим чи передати інформацію, за право розповісти свою історію люди давно готові платити здоров'ям і навіть життям, вочевидь, не всі люди, і, вочевидь, не за будь-яку історію. (Амеліна, 2018)

Про це ж говорить Тімоті Снайдер і наголошує, що пригноблені люди не висловлюються. Тому українці борються за суверенність та свободу своєї держави, бо знають, що тільки так вони матимуть змогу бути вільними. Очевидно, що це є однією із численних відмінностей між українською та російською ментальністю: український народ завжди чинить спротив і внутрішній, і зовнішній силам, які намагаються його контролювати. Саме тому в Українській державі відбувались і Революція на граніті, і Помаранчева революція, і Революція гідності, і нещодавні мітинги проти підписання законопроекту № 12414. Слід зауважити, що під час народного спротиву завжди були правдомовці, які відстоювали демократичні цінності й права громадян. Тож питання волі людини та свободи слова завжди взаємопов'язані, і це можна підсумувати твердженням Тімоті Снайдера про те, що слова не можна пригнобити, пригноблюють людей: «Слово не можна звільнити. Треба звільняти людей, щоб вони могли говорити. Свобода слова без вільнодумців нічого не означає. Лише люди можуть ризикувати. Лише люди можуть бути вільними» (2024, с. 280).

Науковець зауважує, що право на публічне висловлення думок та обмін ідеями можливе лише тоді, коли люди почуваються в безпеці, коли можуть здобувати освіту, займатись наукою, адже тоді суспільство має що сказати, а отже, у таких умовах може діяти незалежна журналістика. Також Тімоті Снайдер зазначає, що українці краще розуміють поняття свободи й значно більше цінують його, бо їм доводиться її виборювати, вони не сприймають її як даність чи як спадковість. Однак, виборюючи демократичність, українське суспільство нерідко недооцінює правдомовців і часто їх утрачає.

Висновки. Сьогодні Тімоті Снайдер — науковець та інтелектуал, який розглядає світовий політичний ландшафт, поняття аксіологічних орієнтацій, а також осмислює ключові проблеми сучасності. У його науково-популярних і публіцистичних текстах проблематика журналістики не посідає провідного місця, але вона проступає як наскрізний лейтмотив авторського дискурсу.

У тексті «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка» Тімоті Снайдер розглянув три політичні режими, які існують або існували в політичному просторі: політику неминучості, яка базується на вірі в автоматичний прогрес, і політику вічності, яка переконує в постійному повторенні

загроз, що сприяє встановленню авторитарних режимів. Однак він зауважує, що коли суспільство збагне минуле й побачить сучасну епоху такою, якою вона є, то розпочнеться політика відповідальності. У контексті цих міркувань автор зауважує, що в час масового використання інтернету і соціальних мереж зникає та відповідальність, яка є в медіа, що публікують новину й організують процес поширення інформації.

Крім цього, Тімоті Снайдер наголошує, що невичерпні інформаційні потоки цифрової епохи не тільки не допомагають стати громадянам мудрішими, а й не дають змоги збагнути сьогодення. Він зауважує, що в майбутньому наш час історики зможуть пізнати завдяки роботі репортерів і репортерок, однак у праці «Наша недуга» акцентує на місцевих / локальних медіа, які допомагають населенню краще пізнати свій край, попереджають про загрози локального та глобального рівня й просто забезпечують інформацією дуже різну аудиторію. До того ж місцеві журналісти дбають про свою репутацію, тому обдуманно і прискіпливо вивчають інформаційні джерела та публікують матеріали.

Важливим є міркування Тімоті Снайдера щодо особи журналіста й загалом правдомовця в контексті свободи, яке розглядає в книзі «Про свободу». Мислитель вважає, що свобода слова не може бути ув'язнена, її не можна взяти в полон, але це можна зробити зі свободою людини. Тому так потрібно берегти і цінувати тих, хто висвітлює реальність коштам власного життя. Варто зазначити, що американський письменник наголошує на хоробрості журналістів, які готові ризикувати, щоб показати, якою насправді є війна в Україні. Крім цього, він зауважує, що українське суспільство найкраще розуміє концепт свободи, бо не сприймає її як даність чи спадковість, а як те, що варте невтомної боротьби, як те, без чого не може існувати незалежна країна. Тімоті Снайдер переконаний, що свобода може існувати тільки тоді, коли чесно й відкрито працюють усі інституції держави, а про це дбає розслідувальна журналістика, у якій медійники вільно збирають інформацію та висвітлюють повідомлення щодо політичних чи економічних проблем у країні. Тож аналіз праць Тімоті Снайдера дає змогу розкрити важливість медіа в час політичних викликів, загрози системи цінностей, а також у період штучного інтелекту, де є чимало інформаційних повідомлень, але немає відповідальності та матеріалів, які б інтелектуально збагачували аудиторію і пояснювали світові зміни та проблеми.

Покликання

- Амеліна, В. (2018, 20 серпня). *Чи всіх зусиль ми доклали, щоб розповісти історію Олега Сенцова?* PEN Ukraine. <https://pen.org.ua/chy-vsih-zusyl-my-doklaly-shhob-rozpovisty-istoriyu-olega-sentsova>
- Джадт, Т. (2020). *Після війни. Історія Європи від 1945 року*. Наш Формат.

- Інформаційна служба НСЖУ. (2025, 25 вересня). *Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії (оновлено)*. Національна спілка журналістів України. <https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv>
- Капусцінський, Р. (2011). *Автопортрет репортера*. Темпора.
- Снайдер, Т. (2020a). *Наша недуга. Уроки свободи з лікарняного щоденника*. Човен.
- Снайдер, Т. (2020b). *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка*. Човен.
- Снайдер, Т. (2024). *Про свободу*. Човен.
- Стельмах, М. (2021). Історичний контекст у збірці статей Тімоті Снайдера «Українська історія, російська політика, європейське майбутнє». *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, 50, 77–85. <https://doi.org/10.30970/vjo.2021.50.11098>
- Требін, М. (2022). Рашизм: спроба проникнення у сутність. У Д. Лученко et al. (Ред.), *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* (с. 25–31). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.
- Харарі, Ю. Н. (2018a). *21 урок для 21-го століття*. BookChef.
- Харарі, Ю. Н. (2018b). *Ното Deus. Людина божественна. За лаштунками майбутнього*. BookChef.
- Харарі, Ю. Н. (2024). *Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства*. BookChef.
- Хоменко. (2023). Ризик як умова свободи й безпеки: історичний урок України в національній літературі. В *Аргументи сучасної філології: свобода та безпека* (с. 232–236). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7820585>
- Barša, P. (2020). Trapped in false antitheses: Timothy Snyder's analyses of the global authoritarian turn are crippled by his anti-totalitarian framework. *Ústav mezinárodních vztahů*, 55(2), 47–64. <https://doi.org/10.32422/mv.1702>
- Möhring, W. (2019). The need for local, everyday information. The importance of local journalism in the world of digital media. *Journalism Research*, 2(1), 54–60. <https://doi.org/10.1453/2569-152X-12019-4540-en>

References (translated and transliterated)

- Amelina, V. (2018, August 20). *Chy vsikh zusyl my doklaly, shchob rozpovisty istoriyu Oleha Sentsova?* [Did we make every effort to tell the story of Oleg Sentsov?] PEN Ukraine. <https://pen.org.ua/chy-vsih-zusyl-my-doklaly-shhob-rozpovisty-istoriyu-olega-sentsova>
- Barša, P. (2020). Trapped in false antitheses: Timothy Snyder's analyses of the global authoritarian turn are crippled by his anti-totalitarian framework. *Ústav mezinárodních vztahů*, 55(2), 47–64. <https://doi.org/10.32422/mv.1702>
- Dzhadt, T. (2020). *Pislia viiny. Istoriiia Yevropy vid 1945 roku* [Post-war: A History of Europe Since 1945]. Nash Format.
- Informatsiina sluzhba NSZhU. (2025, September 25). *Spyysok zhurnalistiv, yaki zahynuly vid pochatku povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii (onovleno)* [List of journalists who have died since the start of full-scale Russian aggression (updated)]. <https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/>
- Kapustsinskyi, R. (2011). *Avtoportret reportera* [A Reporter's Self-Portrait]. Tempora.
- Kharari, Yu. N. (2018a). *21 urok dlia 21-ho stolittia* [21 Lessons for the 21st Century]. BookChef.
- Kharari, Yu. N. (2018b). *Homo Deus. Liudyna bozhestvenna. Za lashtunkamy maibutnoho* [Homo Deus. Man is divine. Behind the scenes of the future]. BookChef.
- Kharari, Yu. N. (2024). *Sapiens: Liudyna rozumna. Korotka istoriia liudstva* [Sapiens: A Brief History of Humankind]. BookChef.
- Khomenko. (2023). Ryzkyk yak umova svobody y bezpeky: istorychnyi urok Ukrainy v natsionalnii literaturi [Risk as a condition of freedom and security: a historical lesson of Ukraine in the national literature]. In *Arhumenty suchasnoi filolohii: svoboda ta bezpeka* [Arguments of modern philology: freedom and security]

- (pp. 232–236). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7820585>
- Möhring, W. (2019). The need for local, everyday information. The importance of local journalism in the world of digital media. *Journalism Research*, 2(1), 54–60. <https://doi.org/10.1453/2569-152X-12019-4540-en>
- Snaider, T. (2020a). *Nasha neduha. Uroky svobody z likarnianoho shchodennyka* [Our Malady. Lessons in Liberty from a Hospital Diary]. Choven.
- Snaider, T. (2020b). *Shliakh do nesvobody: Rosiia, Yevropa, Ameryka* [The Road to Unfreedom: Russia, Europe, and America]. Choven.
- Snaider, T. (2024). *Pro svobodu* [On Freedom]. Choven.

- Stelmakh, M. (2021). Istorychnyi kontekst u zbirtsi statei Timoti Snaidera "Ukrainska istoriia, rosiiska polityka, yevropeiske maibutnie" [Historical context in the collection of articles by Timothy Snyder "Ukrainian history, Russian politics, European future"]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka*, 50, 77–85. <https://doi.org/10.30970/vjo.2021.50.11098>
- Trebin, M. (2022). Rashyzm: sproba pronyknennia u sutnist [Racism: an attempt to get to the heart of the matter]. In D. Luchenko et al. (Ed.), *Ukrainskyi sotsium: sotsialno-politychnyi analiz suchasnosti ta prohnoz maibutnoho* [Ukrainian society: socio-political analysis of the present and forecast of the future] (pp. 25–31). Yaroslav the Wise National Law University.

Marta Stelmakh

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

HIGHLIGHTING THE ROLE OF INDEPENDENT JOURNALISM IN TIMOTHY SNYDER'S WORKS IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATIONS AND THE CONCEPT OF FREEDOM

The article deals with the study of the works by an American scholar and public intellectual, Timothy Snyder, which examine the importance of the media during times of political challenges and the danger of losing the concept of truth. The relevance of the research is determined by the need to examine the problem of the decline of journalism in the era of social media and artificial intelligence, which leads to insufficient coverage of certain topics, the spread of fake news, and, overall, to silence and manipulation. The subject of the research is Timothy Snyder's books *Our Malady: Lessons in Liberty from a Hospital Diary*, *On Freedom*, and *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*, which explore the contemporary political situation and the issue of freedom in the 21st century within the context of journalism. The aim is to outline the necessity of independent journalism in a period of modern changes and threats. During the scientific research the following methods were used: comparative, historical, system analysis, content analysis, and others. The novelty of the research lies in the emphasis on highlighting the importance of independent journalism in Timothy Snyder's publicistic and popular-scientific texts through the prism of geopolitical challenges and the decline of value orientations.

As a result of studying Timothy Snyder's works, the political dynamics and international security risks highlighted by the publicist were outlined, and the importance of journalism in the context of contemporary changes was emphasised. In particular, it was found that at present, lies and propaganda spread instantly, so independent journalism must respond quickly and prevent the distortion of information; future generations will be able to learn about our time thanks to the persistent work of reporters. The article highlights the trend of the disappearance of local press, which leads not only to the ignorance of citizens, but also to the loss of the very idea of truth, because a lack of information causes vulnerability to lies and manipulation. It was also emphasised that independent journalism is impossible in an undemocratic society and, conversely, democracy cannot exist without media freedom. Timothy Snyder emphasizes that the state has a duty to protect truth-tellers — people who reveal the truth to the world, often at the cost of their own lives. He also notes that only journalists enable us to see the state of the world, which is necessary if we want to cultivate democratic values.

Keywords: Timothy Snyder; Russian-Ukrainian war; freedom; propaganda.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2025